

# Ærkebisp Esger Juuls aarbog fra 1321 - 23.

Af Vilhelm Marstrand.

## I.

I ovenstaaende overskrift findes ingen umiddelbar opfattelig berettigelse til nærværende indlægs optagelse i *Jyske Samlinger*. Den opstaar i hovedsagen ved, at dette tidsskrift 1937 side 99 under overskriften *Essenbækaarbogen* har bragt en velskrevet og i flere henseender interessant redegørelse for denne aarbogs indhold. Forfatteren stud. mag. Sigvard Preben Skov er herunder gaaet ud fra, at denne benævnelse, som har været anvendt af dens tidligere udgivere: Langebek i 1773<sup>1)</sup>, Waitz i 1892<sup>2)</sup> og Ellen Jørgensen i 1920<sup>3)</sup> i det væsentlige er rigtig. Han er ganske vist saa vel oplært i moderne historisk kritik, at han ærligt skriver: »Noget afgørende bevis for, at aarbogen er blevet til i Essenbæk kloster« kan ikke føres. Men lige efter tilføjer han: »paa den anden side er der næppe heller noget, der strider mod antagelsen, ialtfald hører aarbogen hjemme paa Djursland«, og gør derved nøjagtigt den samme fejlslutning, som han

1) *Scriptores Rerum Danicarum* II, 520.

2) *Monumenta Germaniæ Historica* XXIX, 221 f.

3) *Annales Danici medii ævi* 25 f, 144 f.

lige forud tog afstand fra. Det er et interessant vidnesbyrd om, hvor vanskeligt det er at frigøre sig for fortidens fejl, naar først de er kommet ind i lærebøgerne, ti aarbogen hører, som det vil fremgaa af det følgende, ikke hjemme i Essenbæk, ej heller i det øvrige Djursland.

## II.

Det vil indledningsvis være naturligt at begynde med et par bemærkninger om aarbøger i almindelighed. Ved alle domkirker og i alle klostre er der udført skriftlige arbejder. Ellers kunde bisper og abbeder ikke have værget kirkens og klostrets gods mod angreb, hvor angriberne havde deres slægt bag sig. Kirkens ejendomsret beroede middelalderen igennem hovedsagelig paa den styrke, med hvilken den kunde faa kongemagten til at hævde respekten for skrevne aktstykker.

Endvidere har man i kirker og klostre maattet holde rede paa de kirkelige festdage. Det skete ved hjælp af paasketavler, og det er almindelig kendt fra udlandet, at de middelalderlige aarbøger har deres oprindelse i de korte notater, hvormed man i disse paasketavler søgte at karakterisere de enkelte aar.

Ingen af de bevarede danske aarbøger er dog af denne art. Texterne er som helhed fyldigere, og har i det hele og store kun faa oplysninger af lokal interesse. Det meste af stoffet er af betydning for rigets almindelige historie, og da oplysningerne i de forskellige aarbøger i vid udstrækning er sammenfaldende, jævnlige endog ordret overensstemmende, saa er det paa forhaand lige saa usandsynligt, at de skulde være skrevet i forskellige klostre, som det i vore dage vilde

være at finde lignende aarbøger ført i vore alderdomshjem og hospitaler, hvor skrivekyndige og interesserede disses ledere end maatte være.

Og endnu mindre gaar det naturligvis an at regne, at der rundt om i landet har »siddet historisk interesserede mænd, som har skrevet saa meget af deres samtids historie, som de har kunnet overse«. De fleste har dengang som nu haft andet at bestille, og skulde de endelig have haft trang til at føre aarbøger, saa vilde disse hovedsagelig have angaaet deres egen slægt, akkurat som forholdet er i de mange optegnelser, man kender fra senere tider.

Hvad der kan have været af den slags optegnelser er imidlertid i alt væsenligt gaaet tabt. De bevarede aarbøger fremtræder praktisk talt alle som mere eller mindre kortfattede støttepunkter for administrationens hukommelse, naar politiske spørgsmaal eller retstrætter trængte sig frem til afgørelse.

Ud fra denne opfattelse er afvigelserne mellem de forskellige tekster let forstaaelige. Tid efter anden har man forkortet paa forskellig vis, akkurat som man i nutidens historiebøger forkorter i de ældre afsnit for at faa mere plads til den nærmest foregaaende tid. Tilføjelser kan der naturligvis ogsaa være tale om, ligeledes ændringer, og begge dele som regel i en eller anden hensigt, som det da maa være opgaven at klarlægge.

### III.

Mellem de her omhandlede aarbøger og de sædvanligt til Slesvig, Lund og Ryde henførte aarbøger er der til 1266 saa meget stof fælles, at de til dette tidspunkt

maa regnes at være, ihvertfald delvis, forskellige redaktioner eller forsøg paa at naa frem til en sammenhængende og tilfredsstillende aarbogstext.

Kun i en af disse tekster kan en bevidst stræben efter kunstnerisk helhed siges at være lykkedes. Den maa derfor være slutresultatet, hvilket ogsaa paa anden maade kan vises at være tilfældet, saaledes i selve den forhistoriske kongerække. Det er den text, som sædvanlig betegnes Rydeaarbogen, men som let kan vises ikke at have andet med klostret i Ryde at gøre, end at oplysningerne om dette kloster c. 1289 samlet er indført i aarbogen, altsaa først en menneskealder senere.

De synes alle at maatte henføres til rigets kansler siden 1252, bisp i Viborg fra 1251, *Nikles* (c. 1200 - 1267) og være udført i anledning af ærkebisperstriden, og endelig afsluttet for at kunne forelægges kardinal Guido, da han i 1266 kom til Danmark for at dømme mellem kongen og ærkebispen.

At paavise dette i alle enkelthederne vil her føre for vidt, og er heller ikke nødvendigt for det begrænsede maal, som foran er sat for nærværende redegørelse.

Enhver kan af Ellen Jørgensens udgave nemlig øjeblikkeligt se, at hovedparten af stoffet til 1266 er fælles med de foran nævnte aarbøger. Ved en jævnføring med disse af det stof, der er anført som særstof, kan yderligere ses, at der for en stor del af dette stofs vedkommende ogsaa er afhængighed, idet afviselserne alene skyldes omredigering af ordlyden eller fejl, fremkommet ved fejllæsning af det store antal tilføjelser, som har staaet i aarbogens original. Hovedopmærksomheden maa altsaa i første linie rettes mod den del af teksten, der er yngre end 1266.

## IV.

Aarbogens original er forlængst gaaet tabt, men dens text kendes fra et forholdsvis betydeligt antal udtog og afskrifter nemlig:

*Udtog.*

- u*<sub>1</sub> 1367 udtog af *Nikles Jonsen (Bild)* (c<sub>2</sub>1320 - 1379), 1346 kapellan hos kongen, 1361 ærkebisp, i den af ham forfattede ærkebispekrønike, der med yngre tilføjelser kendes fra et stort antal haandskrifter<sup>1</sup>).
- u*<sub>2</sub> 1549 af *Henrik Smith* (c<sub>2</sub>1495 - 1565), vejer i Malmø og forfatter, benyttet til hans dette aar afsluttede aarvog, som med senere tilføjelser ligeledes kendes fra en række haandskrifter<sup>2</sup>).
- u*<sub>3</sub> c1556 af *Peder Olsen* (c<sub>2</sub>1495 - c1561), graabrødre-munk i Roskilde og historisk forfatter, i hans samlinger i *AM 107 8<sup>o</sup> 3*).

<sup>1</sup>) Udgivet af M. Cl. Gertz: *Scriptores minores II* (1918—20), 105 f.

<sup>2</sup>) Udgivet af H. F. Rørdam: *Historiske Kildeskrifter I, I* (1873), 571 f.

<sup>3</sup>) Bagest i dette haandskrift findes en indførsel, som i oversættelse lyder: „Hr. Peder Olsen, forðum Fransiscanermunk, sammenskrev denne bog fra mange kilder med stor flid, og gav mig den paa sit dødsleje til erindring om ham“. Denne indførsel er almindelig blevet henført til Vedel, og kan isaafald først være skrevet efter Vedels tilbagekomst til Danmark 1568. Peder Olsen synes imidlertid at maatte være død i 1560 eller begyndelsen af 1561, eftersom kongen <sup>31</sup>/<sub>7</sub> 1561 til rigsraad Korfitz Ulfeldt (c<sub>3</sub>1510 - 1563) skænkede graabrødreklostret paa nær klosterkirken. Der kan heller ikke ses nogen anledning til, at Peder Olsen overlod den unge Vedel dette haandskrift, da han i 1568 ikke kunde vide noget om Vedels senere interesser. Henføringen til Vedel beror da ogsaa alene paa, at man har ment, at indførslen var skrevet med Vedels haand. Dette maa dog som allerede nævnt af Rørdam i „*Historieskrivningen i Danmark*“ (1867), 47, anses meget tvivlsomt, og indførslen maa snarere henføres til Mogens Madsen (1527 - 1611), som var i forbindelse med Peder Olsen — jvnf, det i det følgende om afskriften c oplyste.

$u_4$  c<sub>2</sub>1560 af *Hans Svaning* (1503 - 1584), rigshistoriograf, med egenhændige rettelser fra c<sub>2</sub> 1580 af efterfølgeren *Anders Sørensen Vedel* (1542 - 1616) i *Addit. 120 4°*.

*Afskrifter.*

*a* c<sub>2</sub>1498 af eller til? *Birger Gunnensen* (c<sub>2</sub>1445 - 1519), 1474 i kongens kancelli, 1497 ærkebisp. Benyttet til  $u_1$ . Bevaret i Uppsala *De la Gardie 50*.

Ellen Jørgensen *D*

*b* c 1549 af *Henrik Smith*. Benyttet til  $u_2$ . Vedel nr. xxxv, universitetsbiblioteket CC iiij, 21, brændt 1728, men kendt af flere afskrifter og afskrifters afskrifter, som nedenfor nærmere skal omtales, og af hvilke de vigtigste er

Ellen Jørgensen *B & L*

*c* 1556 af *Mogens Madsen* (1527 - 1611), 1588 bisp i Lund. Benyttet til  $u_3$  og  $u_4$  og af Huitfeldt. Nu i Uppsala Stiernelds donation *H 112*.

Ellen Jørgensen *H*

Ingen af de her nævnte 3 afskrifter *a*, *b* og *c* er dateret de anførte aar eller positivt henført til de ovenfor nævnte mænd, hvorfor dette nærmere maa begrundes.

*a* er ifølge skriften fra tiden nærmest omkring 1500<sup>1)</sup>, og kan, da *Birger Gunnensen* har udført 2 fortsættelser af ærkebisperøniken, den ene c 1497 paa grundlag af Ture Niklessen Juuls fortsættelse fra 1497, den anden c 1501 med benyttelse af Nikles Jonsens original fra c 1367, med stor sandsynlighed henføres til tiden mellem disse 2 fortsættelser. Dette skal der dog ikke her gaas nærmere ind paa, da det er uden betydning for det følgende.

*b* maa være det papirhaandskrift som *Anders Sørensen Vedel* (1542 - 1616) i sin *Promus Condus*, et

<sup>1)</sup> M. Cl. Gertz i *Scriptores minores I* (1917—18), 167.

ord der betyder »forraadsforvalteren« og altsaa nærmest sammenfatter de moderne begreber »magasin« og »haandbog«, og som er fra c. 1590<sup>1)</sup>, skildrer saaledes:

- 1 Cronologica ex historia mundi Henrici Vejeri Malmogiensis ab anno domini 1074 ad annum domini 1549.
- 2 Alia quædam chronologica aff en gamle rulle, som hr. Claus Bilde haffde, ab anno domini 1027 ad annum domini 1323.

Dette haandskrift er i fortegnelsen fra 1618 over afleveringen efter Vedels død opført saaledes:

xxxv Een udskrift af hr. Claus Bildis rolde. Ms. in folio.

I denne benævnelse er Henrik Smiths aarvog ikke omtalt, men vil man fremhæve det væsentlige af haandskriftets indhold, er dette kun naturligt. Af Vedels ældre angivelse fremgaar imidlertid, at afskriften maa være udført af eller til Henrik Smith c. 1549, ti i den følgende afskrift c er Henrik Smiths aarvog benyttet til 1556. Efter 1618 kom haandskriftet til universitetsbiblioteket, i hvis katalog fra 1664 det er opført saaledes:

CC iiij, 21: Udskrift af hr Claus Bildis rolde et chronologia quædam. xxxv.

Dette haandskrift brændte 1728, men var c. 1690 afskrevet i *Gl. kgl. saml.* 821, hvis indhold ifølge det kongelige biblioteks gamle katalog var:

821 Chronologia rerum quarundam memorabilium ab anno 1020 - 1323 descripta ex uetustis quibusdam chartis per Th. Brod. Bircherod.

<sup>1)</sup> C. F. Wegener: Anders Sørensen Vedel. Tillæg til nyudgaven af Vedels oversættelse af Saxo (1851), 170 — jvnf. 171, note 1 & 3.

At der i denne overskrift ikke henvises til Klavs Billes rulle, gør det sandsynligt, at oplysningen herom i fortegnelserne fra 1618 og 1664 hidrører fra en af Vedel løst indlagt seddel. Den er sikkert indlagt, da Vedel c. 1580 indførte rettelse i Svanings udtog *u*, hvor der over afskriften staar:

Dette haffuer ieg udskreffuit oc noteret af en rulle som hørde her Claus Bilde thiill.

*Klavs Steensen Bille* (c 1490 - 1558) til Ljungsgaard og Vandaas, norsk og dansk rigsraad, i sin tid Skaanes mægtigste mand, var broder til *Torbern Bille* (c. 1485 - 1552), som fra 1532 til 1536 var den sidste katolske ærkebisp og efter reformationen levede i Lund som forstander af Bosjö kloster, og som sikkert har faaet haandskriftet efter broderens død.

Ogsaa Bircherods afskrift er gaaet tabt, men ligger til grund for 2 sideordnede tekster med samme overskrift, den ene udført af *Thomas Broder Bircherod* (1661 - 1731) i samlingsbindet Ny kgl. Saml. 402 2°, Ellen Jørgensen *B*, her kaldet *baa*, den anden af *Peder Jensen Lucoppidan* (c. 1651 - 1717) i samlingsbindet Ny kgl. Saml. 561 2°, Ellen Jørgensen *L*, her kaldet *bab*. Fra denne sidste udgaar endvidere den afskrift og afskrifts afskrift, som findes i Ny kgl. Saml. 570 2°, og som benyttedes af Langebek sammen med en afskrift af *a* til udgaven af 1773.

*c* er ligeledes et samlehaandskrift, hvis indhold nærmere er beskrevet af H. F. Rørdam<sup>1</sup>). Det kan kort gengives saaledes:

- 1 Henrik Vejers aarvog 1074 - 1556.
- 2 Dansk kongerække fra Snio til Kristiern ij.
- 3 Peder Iversen (c. 1490 - 1562), kannik i Lund's aarvog 1266—1345 og 1467—1536.

<sup>1</sup>) Historiske Kildeskrifter I, 1 (1873), 261—266.



- 4, (8) Aarbog 1020—1323 fra Klavs Billes rulle.  
 5 Aarbog 777—1307 fra Stig Pors skindhaandskrift.  
 6, 10, 12 Udtog af Peder Olsen (c<sub>2</sub>1495 - c1569)'s samlinger »som jeg modtog til laans«.  
 7, 9 Udtog af Jørgen Gylthe (c<sub>3</sub>1520 - c1580)'s slægtregister (over Folkungerne) og dansk svenske aarvog 826—1415, (som Peder Olsen ejede et exemplar af).  
 13 Udtog af aktstykker fra Lund.

Haandskriftet har været ejet af *Arild Huitfeldt* (1546 - 1609), hvis haand træffes paa haandskriftets første blad og flere andre steder i dette. Efter hans død er det af ukendte veje kommet til Danzig, hvorfra Dalin (1708 - 1763) bragte det til Uppsala, hvor det nu har betegnelsen *H 112*, Ellen Jørgensen *H*.

H. F. Rørdam har gjort opmærksom paa<sup>1)</sup>, at dette haandskrift er skrevet med samme haand, som midt i Peder Olsens samlinger i AM 107 8<sup>o</sup> har indført indledningen til rimkrøniken, og som i Gl. kgl. saml. 2469 4<sup>o</sup> har afskrevet det af kannik i Lund *Jon Tursen* (c<sub>2</sub>1515 - 1577) forfattede skrift »Om kristendommen i Danmark«. Det gaar imidlertid ikke an i den anledning at regne *c* skrevet af Jon Tursen. Den der har udført disse afskrifter og indførsler maa være *Mogens Madsen* (1527 - 1611), den senere bisp i Lund. Han kom i 1556 hjem fra en udenlandsrejse med *Otto Pors* (c<sub>2</sub>1535 - 1588), bekostet af sidstnævntes farbroder *Stig Pors* (c1498 - 1556), lensmand paa Lundegaard 1540—1556. Stig Pors sørgede for Mogens Madsens ophold, til han aaret efter fik embede. Tiden, indholdet af *c*, og den omstændighed, at forfatteren af *c* maa have besøgt Peder Olsen, siden han, vel først efter Peder Olsens død, har skrevet i selve AM 107 8<sup>o</sup>, viser, at *c* maa være udført 1556 af Mogens Madsen.

<sup>1)</sup> *Historieskrivningen i Danmark* (1867), XX.

Samlet viser det her oplyste, at det haandskrift, som 1556 betegnedes »Klavs Billes rulle«, indtil reformationen har tilhørt ærkesædet i Lund, hvor det kan paavises benyttet 1367 og c 1498. Efter reformationen er det over den afsatte ærkebisp Torbern Bille før 1556 kommet i broderen rigsraad Klavs Billes private besiddelse, efter hvis død 1558 det er gaaet tabt.

## V.

At de 3 afskrifter er uafhængige af hinanden fremgaar med sikkerhed af, at *c* indeholder mindre stof end *a*, mangler stof, som findes i *b*, og dog har en del stof, som findes i *a*, men som ikke er medtaget i *b*. Disse betydelige forskelle lader sig alene forklare ved at gaa ud fra, at en stor del af oplysningerne har staaet som randtilføjelser, og at originalens text har været vanskelig at læse. Som vidnesbyrd om det første kan anføres forholdene under 1252 og 1253:

- |                  |   |  |
|------------------|---|--|
| 52 <sup>1)</sup> | Abel rex occisus est in Frisia<br>et frater eius Christopherus <sup>2)</sup><br>coronatur <sup>3)</sup> | Uffo archiep. obiit<br>* Scanor <sup>4)</sup> inter Danos<br>et Teutonicos <sup>5)</sup> et<br>Christopherus duxit<br>exercitum <sup>7)</sup> in Swinæ-<br>burg et Scælfiskøør <sup>7)</sup> |
| 53               | Bellum fuit <sup>4)</sup> * Swineburg et<br>Scælfiskøør <sup>7)</sup>                                   | <sup>5)</sup> Alexander papa<br>Jacobus archiepiscopus<br>Petrus episcopus <sup>8)</sup>   |

<sup>1)</sup> *c*: 1251. <sup>2)</sup> *a* fortsætter »duxit in! exercitum in Swinæburg et Scælfiskøør. Alexander papa Jacobus archiepiscopus Petrus episcopus«, har omtrent ud for det overflødige »in« aarstallet 1253, og fortsætter derefter med coronatur. <sup>3)</sup> *a* og *c* tilføjer: »Uffo archiepiscopus obiit«, ikke medtaget *b*. <sup>4)</sup> *a*, *b* og *c* tilføjer: »Scanor inter Danos et Teutonicos, et Christophorus duxit exercitum in«, dog har *b* for

»Scanor: Slesvig« og *c*: »in Schanør«, samt *b* for »Teutonicos: Teutones«, <sup>7-7)</sup> udeladt *b*, *c*: »in Suinborg et Skielschør«. <sup>8-8)</sup> ikke medtaget *b* og *c*.

De 3 texters indhold kan ikke forklares, uden man regner teksten fordelt som vist mellem hovedtext og randtilføjelser. Denne fordeling forklarer imidlertid afvigelserne mellem de 3 tekster paa fuldt tilfredsstillende maade, og den forklarer tillige, hvorledes den besynderlige fejl er begaaet at henhøre krigen i 1253 til Skanør. Det er øjensynligt sket under paavirkning af indførslen for 1277, som øjensynligt har staaet i spalten eller siden op ad indførslen for 1252—53, svarende til *c* 24 aar pr. spalte eller side:

177<sup>1)</sup> Facta est dissentio inter Danos <sup>3</sup>Nicolaus papa consecratus<sup>3)</sup> et Theotonicos<sup>2)</sup> Skanør

<sup>1)</sup> *a* tilføjer randtilføjelsen <sup>3-3)</sup>, ikke medtaget *b* og *c*.

<sup>2)</sup> *a*: »Theotoicos, *b*: Teutones, *c*: Teutonicos«.

Henrik Smith, som baade under 1253 og 1277 rettede Theotonicos til Teutones, er opmærksom paa fejlen, og skrev derfor i *b* istedetfor Skanør »Slesvig«, og maatte da samtidigt udelade navnene Svenborg og Skelskør, som dermed helt er gaaet ud af *b*, skønt disse navne findes 2 gange i *a*.

Som vidnesbyrd om, at originalen var vanskelig at læse, kan anføres, at mens *b* og *c* under 1244 har *Randrus igne periit*, saa har *a* ikke kunnet læse første ord og er endt med at skrive *igne periit Andreas*.

Om forholdet mellem teksterne er tidligere udtalt, at *b* er et ganske planløst udtog af originalen, mens *c* bevidst synes at have udeladt alle udenlandske oplysninger og de fleste oplysninger af lokal interesse. Den rigtige forklaring er simplere: *a* har bestræbt sig for at faa det hele med, *b* og *c* har af randtilføjelserne

kun taget det med, som sikkert kunde læses. Det er nemlig ikke blot oplysninger om Aarhusbisperne, der er gledet ud, men et meget væsentligt antal af oplysningerne om ærkebisperne, saaledes i *b* under 1279, 1280, 1289, 1291, 1292 og 1310, og dette kan naturligvis ikke være led i nogen bevidst plan. At *c* som regel har flere oplysninger end *b*, skyldes øjensynligt, at Mogens Madsen, da han udførte *c* har kunnet lette dechifreringen ved hjælp af Stig Pors exemplar af de saakaldte Lundeaarbøger.

At dette virkelig er tilfældet, kan ses af, at *c* efter 1201 har en tilføjelse for 1144, efter 1204 for 1153<sup>1)</sup>, og efter 1225 for 1194<sup>2)</sup>, som alle maa være taget fra det nævnte haandskrift. *c* tog i det hele taget noget friere paa texten end baade *a* og *b*, saaledes som det blandt andet yderligere fremgaar af note 7—7) til det ovenfor gengivne stykke, af at der under 1305 er tilføjet en dansk oversættelse, og af at verbalformerne i indførslen under 1323 er ændret som nærmere vist i det følgende.

Af den ujævnhed, hvormed *b* og *c* har udnyttet randtilføjelserne, kan med stor sandsynlighed sluttes, at randtilføjelser og hovedtext har været skrevet med samme haand, ihvertfald har været fra samme tid, og der kan slet ikke være tvivl om, at saavel hovedtext som tilføjelser er udført af eller til ærkebispen i Lund.

*Esgar Juul* (c. 1265 - 1325), som i 1299 var kongens fuldmægtig under bilæggelsen af den senere ærkebisperstrid, som derefter tog til Rom og klarede forhandlingerne saa godt, at han til tak 1305 blev kannik i Lund, 1306 bisp i Aarhus og 1310 ærkebisp, maa

<sup>1)</sup> Staar paa rigtig plads i *a* under 1152.

<sup>2)</sup> Dito i *a* under 1194, men navneformen er forskellig og viser, at den hidrører fra Stig Pors haandskrift.

være den af eller til hvem haandskriftet blev udført. Det er ham, der har foranlediget tilføjet saavel en række Aarhusbispers navne, som en række ærkebispers. Ogsaa hans eget navn træffes under 1310 som tilføjelse, idet indførslen er udeladt i *b*. Derimod træffer man ikke *Isarnus*, der var ærkebisp fra Jens Grands fordrivelse 1302, til han selv døde 1310. Denne undladelse kan kun tænkes foretaget af Esger Juul, som vel i 1302 selv har tænkt at blive det, og ihvertfald ikke har villet anerkende pavens ret til at udnævne en fremmed i denne stilling, som alene burde være forbeholdt de indfødte stormænd.

Alt dette viser, at tilføjelserne maa være udført senere end dette tidspunkt, og dette passer med, hvad der vides om Esger Juuls virksomhed som ærkebisp. At han under konciliet i Vienne 1311 skaffede sig pavebreve til at genvinde en del af kirkens tabte gods, tog kongen ham saa ilde op, at kongen ved hans hjemkomst rejste den beskyldning mod ham, at hans optræden havde forvoldt bondeopstanden 1313. Ærkebispemaaften maatte falde til føje, 1314 gjorde han afbigt, men 1317 kom det til aabent brud med kongen. Han tog til Sverige, hvor han støttede kongens broder, 1318 til Tyskland og først efter kongens død <sup>13/11</sup> 1321 sluttedes forlig mellem ham og efterfølgeren, som han kronede sammen med dennes søn Erik. Og kort efter, <sup>17/1</sup> 1325, døde han.

Aarbogen kan saaledes først være skrevet 1321, og dette stemmer med indholdet, ti i 2 af indførslerne for aarene 1321—1323 findes der afvigelser mellem afskrifterne af samme art som de ovenfor nævnte:

1321 *Ericus*<sup>1)</sup> filius Christopheri eligitur in regem

<sup>1)</sup> Saaledes *b* og *c*. *a*: »Christopherus«

Det forkerte navn i *a* kan naturligvis ikke være skrevet af nogen samtidig. Naar *b* og *c* har det rigtige, kan dette imidlertid ikke skyldes, at navnet har staaet i teksten, ti saa kunde *a* ikke have skrevet forkert. Indførslen maa have været en randtilføjelse, *a* har tilføjet navnet under paavirkning af hovedteksten i 1320, hvor Christopher selv siges valgt til konge. Aaret efter var det ikke ham, men hans lille søn, som valgtes til hans efterfølger.

1323 Hyems erat<sup>1)</sup> <sup>2</sup>*tam seua ut*<sup>2)</sup> homines<sup>3)</sup> maria equitauerunt<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Saaledes *a* og *b*. *c* har rettet til: esset og: equitauerint.

<sup>2-3)</sup> Saaledes *a*, men det maa være gættet, ti *baa* læser: ita seuior quod, *bab* og *c*: ita seuior aliis quod, hvor aliis maa være tilføjet af sproglige grunde, hvilket ogsaa gælder at *baa* her tilføjer: super, *bab*: in.

Afvigelserne her lader sig som under 1321 kun forklare ved at regne, at indførslen har staaet som randtilføjelse. Der er forøvrigt intet i vejen for at regne, at teksten oprindelig kun har haft det, der kunde læses: »Det var vinter. Mænd red paa havet«.

## VI.

Den første tilføjelse efter fællesstoffet, der ender 1266, er oplysningen om kansler Nikles død i 1267. Den mangler i *c* og skyldes sikkert viden om, at det foregaaende stykke gaar tilbage til Nikles.

I de følgende indførsler 1268—1320 kan man paa vise et træk, som der kun svagt findes noget tilsvarende til i det foregaaende, nemlig en hyppig omtale af naturbegivenheder. Forud omtales foruden solmørkerne i 1133 (under 1131), 1140 (under 1137), 1178 i Frankrig, 1187, 1230, 1241 og 1263 samt jordskælv

i 1173 og 1198, pest alene i 1230, samt storm i 1196 og 1237. Efter 1268 er forholdet et andet:

- 1268 Det var storm S. Benedikts dag.
- 1272 Jordskælv omkring S. Hansdag foran Latinerporten.
- 1281 Kvægpest.
- 1282 Drager viste sig.
- 1283 Vældig hunger i Danmark.
- 1300 Kvægpest.
- 1305 Mandedød »den store død, den sorte død«.
- 1306 Meget stræng vinter, 6 maal rug for 6 solidi S. Olufs dag (29de juli).
- 1308 Kvægpest.
- 1315 Regn hver dag.
- 1316 1 mark sølv af hver enkelt plov.
- 1317 Tiende til kongen af adelens gods.
- 1318  $\frac{1}{2}$  mark sølv til kongen af hver plov.
- 1319 Hunger i Danmark.

De synes alle at maatte hidrøre fra en og samme mand og spænder da heller ikke over et længere tidsrum, end at dette er muligt. Dog findes i aarene 1322 og 1323 et par lignende indførsler, som kunde skyldes samme mand, men som under hensyn til det foran udviklede maa henføres til Esger Juul, som da ogsaa let kan have skrevet dem under paavirkning af de foregaaende, ligesom de ogsaa er lidt mere beskri- vende:

- 1322 Meget stræng vinter i Danmark. Underlige tegn viste sig paa himlen.
- 1323 Vinteren var *saa stræng, at mænd red paa (over) havet.*

Yderst ude maa alle optegnelser af den her nævnte art gaa tilbage til samtidige optegnelser — det gælder i særdeleshed de 2 første optegnelser med deres dato- angivelser. Samtidigt indført i nærværende aarbog kan de ældste af dem dog ikke være. Saa var et jordskælv

i Rom ikke kommet med som eneste oplysning af denne art for 1272. Endnu en af oplysningerne hidrører fra udlandet, nemlig indførslen under 1282: »Drager viste sig«. Det er muligt, at dette har medvirket til, at den næste indførsel »Vældig hungersnød« har faaet den overflødige udvidelse »i Danmark«. Det er ihvertfald sikkert, at dragerne er set i udlandet. I dominikaneraarbogen 980—1286 staar nemlig under 1282:

Et underligt tegn som en drage er set i mange lande.

Denne aarvog kan af indre grunde let ses at være skrevet af den broder *Oluf*, som var prior i Roskilde, og paa dominikanerkonciliet i Sigtuna 1286 valgtes til ordenens generalprior for provinsen Dacia. Han sluttede nævnte aarvog med følgende indførsel:

1286 Aftenen før Allehelgens dag saas et underligt tegn som 3 sole, og den, der var yderst, steg til midten af himlen og blev som en regnbue. Kort efter blev kongen i Danmark Erik dræbt af sine folk meget skændigt i sin seng en nat nær Viborg, natten før S. Cecilie mø.

Denne Oluf har altsaa haft en ganske særlig interesse for den slags. I 1300 blev af ærkebisp Jens Grand en kannik og magister Oluf i Roskilde valgt til bisp istedetfor den af kapitlet valgte Florentius. Denne Oluf kan ikke være den kannik Oluf i Roskilde, som nævnes  $\frac{5}{6}$  1285, ti han var, som det fremgaar af pavebrevet  $\frac{21}{3}$  1290, identisk med Oluf Bjørnsen, der døde som dekan i Roskilde  $\frac{2}{10}$  1313. Det kan altsaa være provinsialprioren, talen er om. Han har ihvertfald haft de samme interesser.

For aarene 1288—1302 synes indførslerne at være



en konstruktion, for 1304—1323 derimod at være samtidige indførsler. Det passer med, at Oluf først <sup>17/2</sup> 1304 i Rom fik sit valg stadfæstet af paven.

Der er ogsaa andet, som viser forbindelse mellem aarvog 980—1286 og herværende aarvog. Tilføjelsen under 1219, der er galt opløst af Ellen Jørgensen, lyder rigtigt opløst:

*Dominici confessoris ordo confirmatus.*

Den er direkte taget fra aarvog 980—1286, i hvilken indførslerne efter 1268 yderligere er meget ujævnt fordelt. De bestaar hovedsagelig af ret udførlige indførsler, som nærmest kun havde interesse for dominikanerne. Da aarbogen kun kendes i afskrift, er der intet i vejen for, at indførslerne 1268—1286 i nærværende aarvog kan være overført fra den ældre aarvog og slettet i denne. Fælles for de 2 aarvøge er i disse aar kun oplysningen om dragerne i 1282 og om kongedrabet i 1286. Begge er betydeligt kortere i herværende aarvog, men ordvalget er for 1286 det samme: »rex Ericus interfectus est a suis«. »blev kong Erik dræbt af sine folk«.

Eller med andre ord, det er overvejende sandsynligt, at optegnelserne 1238—1320 skyldes magister ordinis, senere bisp Oluf (c. 1250 - 1320) i en af eller til ham 1304 udført afskrift af kansler Nikles aarvog, i hvilken Oluf udfyldte aarene 1268—1286 ved hjælp af sin egen ældre aarvog 960—1286, og aarene 1288—1302/03 ved hjælp af sin øvrige viden.

Af denne aarvog har ærkebisp *Esger Juul* (c. 1265 - 1325) saa umiddelbart efter Olufs død taget eller ladet tage en afskrift, i hvilken han 1321—23 har tilføjet en fortsættelse for disse aar samt bagud tilføjet oplysninger om ærkebisper og Aarhusbisper.

## VII.

I Esger Juuls haandskrift fra 1321, altsaa forlæget for afskrifterne *a*, *b* og *c*, stod foran aarbogen<sup>1)</sup>:

- 1 En optegnelse om ledingen i Danmark.
- 2 En kongerække til Kristoffer ij, konge 1320—1326.

Den sidstnævnte bekræfter yderligere, at forlæget er udført ved denne tid. Begge de her nævnte stykker findes i *a*, og de maa ogsaa have staaet i *b*, ti Peder Olsen har afskrevet 1 og kendt 2. 2 findes i sin helhed i *Addit. 120 4°* sammen med Svanings førnævnte aarbogsudtog med Vedels rettelser *ua*.

1 handler om den leding, kong Valdemar havde ret til at udskrive, og ender med at nævne, hvad drosten Matthias hævdede i sagefald. Talen er sikkert om Matthias [Gjõe] til Florthorp eller Flaarup paa Laaland. Han var drost 1262—1268, og spørgsmaalet om ledingens udskrivning var dengang et af de store stridspunkter mellem kongen og ærkebispem, saa det er ganske naturligt, at kansler Nikles af »rigets register« c1265 har udskrevet dette stykke, dengang han forberedte sig paa at imødegaa ærkebispens krav.

Kongerækken kan man uden vanskelighed paavise ogsaa maa være skrevet ved denne tid. Om Kristoffer j meddeles nemlig, at han i 1259 efterfulgtes af sønnen Erik. Derefter anføres sønnens nummer i rækken: 79, hvilket viser, at rækken er ældre end den saakaldte Rydeaarbog, hvor hans nummer er 112. Derefter hedder det »et regnauit annis viginti vij«, hvilket naturligvis først kan være tilføjet senere. Det kan være skrevet af Oluf (c. 1250 - 1320), hvis forfatterskab yderligere er sikret ved den efterfølgende sætning:

<sup>1)</sup> Kr. Erslev: „Klavs Bildes Rulle“, Danske Magazin III, 6 (1885), 139—147.

»tandem interfectus est a suis nocte sancte Cecilie virginis«, der ligesom det kortere udtryk i aarbogen ordret er et udtog af det ovenfor i oversættelse gengivne stykke af aarvog 980—1286. Oluf har her saa senere tilføjet efterretningen om sønnen Eriks regering og død 1319. Slutsætningen »Post hunc eligitur Christopherus frater eius« kan ligeledes hidrøre fra Oluf, der døde  $^{10}/_3$  1320, eftersom Kristoffer valgtes til konge allerede  $^{25}/_1$  1320, men den kan naturligvis ogsaa stamme fra Esger Juul.

De 2 her nævnte stykker bekræfter altsaa det, der som ovenfor vist kan sluttes af aarbogens eget indhold. Der er ingen mulighed for at henhøre aarbogen til Essenbæk eller Djursland i det hele taget. Dens forlæg maa til 1266 være ført i kancelliet, derefter 1304—1320 fortsat i Roskilde og endelig 1321—23 afsluttet i Lund, hvor de fleste af de oplysninger, som tidligere har været anført som støtte for henføringen til Djursland, nemlig oplysningerne om bisperne i Aarhus, tilføjedes, af den simple grund, at ærkebisp Esger Juul selv i aarene 1306—1310 havde været bisp i Aarhus.

Tilbage staar da kun spørgsmaalet om, hvorledes aarbogen har faaet de 2 oplysninger fra Essenbæk og de 2 fra Randers, paa hvilke teorien om aarbogens henføring til netop Essenbæk hovedsagelig er baseret.

### VIII.

Spørgsmaalet er let besvaret. De 2 Randers-oplysninger fra 1244 og 1262 handler begge om brande det paagældende aar. Oplysningen om branden i 1262 kan lige saa let være skrevet af rigets kansler som i omegnen af Randers, og regner man, at denne brand, der fandt sted kun 18 aar efter den forrige, har kræ-

vet hjælp fra rigets side, saa har man en simpel forklaring paa, at denne brand er blevet optegnet af kansleren sammen med oplysningen om branden 1244, som gjorde en hjælp særlig paakrævet, og med de 2 Essenbækindførsler, idet hjælpen, saafremt der skulde hjælpes, for en del har maattet ydes af dette kloster, som laa nær byen, og som baade var interesseret i at hjælpe og istand dertil. De 2 Essenbækoplysninger findes under 1151 og 1179. Den første lyder:

Stig Huithe fundator  
claustri Eskinbeck inter-  
fectus est.

Stig Hvide grundlægger  
af klostret i Essenbæk  
dræbtes.

Den giver en omtrentlig oplysning om klostrets alder. Af den næste under 1179<sup>1)</sup> faar man at vide, at klostret siden dette aar har ligget paa dets daværende plads:

Mutatio claustri Esken-  
beck.

Flytning af klostret i  
Essenbæk.

At denne forklaring er den rigtige, støttes ved, at sidstnævnte oplysning ikke, som de 3 øvrige, alene findes i denne aarbog. Den findes nemlig ogsaa i den saakaldte Slesvig-aarbog, der under 1180 har

Exingbek de loco mu-  
tatum.

Essenbæk flyttet til et  
andet sted.

Ingen har af denne oplysning villet slutte til nogen særlig forbindelse mellem denne aarbog og klostret i Essenbæk. Forklaringen paa, at denne oplysning, og kun denne, af de 4 fornævnte oplysninger findes i Slesvig-aarbogen, maa være den simple, at kansler Nikles, som i 1262 fandt optagelsen naturlig, i 1265

<sup>1)</sup> I *b* henført til 1181 og med et: »et« forbundet med indførslen for dette aar.

eller 1266, hvor ulykken i Randers var afhjulpet, fandt disse oplysninger for lokalt prægede og derfor bestemte sig til at slette dem i sine senere redaktioner. Ved udførelsen af den saakaldte Slesvig-aarbog, der, skønt stoffet i alt væsentligt stammer fra kansler Nikles, i den foreliggende form maa stamme fra førnævnte Oluf, oversaa forfatteren, at denne oplysning skulde slettes, saaledes at den, og kun den, kom med i sidstnævnte aarbog.

Enderesultatet af det her udviklede er altsaa det simple, at nok stammer de 2 Essenbækoplysninger fra dette kloster, men ogsaa kun disse 2 oplysninger, og at de maa regnes at være indført af kansler Nikles i 1262 samtidigt med indføringen af oplysningen om denne brand og den tidligere brand i Randers 1244.

En nyudgave af disse aarbøger, af hvilken man umiddelbart kan se, hvad der stammer fra ærkebisp Esger Juul, og hvad han har overtaget fra bisp Oluf og fra kansleren bisp Nikles, maa anses for stærkt paakrævet, ti først naar det er gjort, og det tilsvarende for de øvrige aarbøgers vedkommende, kan man i enkelthederne paavise, hvad kansler Nikles har overtaget fra sine forgængere.

Forsøger man at løse denne opgave, vil man naturligvis her og der møde oplysninger, hvor der kan være tvivl om henføringen, men de er i det hele og store faa, og dette kan naturligvis ikke berettige, at man lader opgaven ligge og undlader at skaffe sig klarhed i de tilfælde, hvor denne kan opnaas.

## IX.

I den afhandling, som har været den ydre anledning til fremkomsten af nærværende indlæg, er dra-

get vidtgaaende slutninger af aarbogens indhold, særligt af dens sidste afsnit. At dette er forsøgt gjort, er i og for sig et tiltalende vidnesbyrd om den moderne historiske forsknings trang til at naa til bunds i spørgsmaalene, til at finde svar paa, hvorfor er netop de ting nævnt, som er nævnt, og ikke saa meget andet. Og havde man en original, der tillod en at sige: aarbogens forfatter har selv aar de og de skrevet det og det, hverken mere eller mindre, saa vilde spørgsmaalet være klart til drøftelse og besvarelse.

At man ikke har originalen, gør naturligvis ikke berettigelsen til at stille spørgsmaalet mindre, men der er da en række fejkilder, som nøje maa tages i betragtning, før man kan svare. Der maa altid regnes med, at afskriverne kan have gjort tilføjelser, have oversprunget eller bevidst udeladt oprindelige indførsler. Man maa yderligere afgrænse det stof, man henfører til den forfatter, man forsøger at karakterisere — man kan ikke bedømme et ekstrakt af ældre optegnelser paa samme maade, som forfatterens egne optegnelser, og for disse sidstes vedkommende er det meget væsentligt, om de er skrevet aar efter aar eller samlet er ført til bogs af deres egen forfatter. Ti er de det sidste, vil han sjældent eller aldrig helt kunne undgaa at forkorte eller udskille det, tiden viste var mindre væsentligt.

Nærværende aarvog viser, som det kan ses af det foregaaende, positive eksempler paa alle de her nævnte fejkilders tilstedeværelse.

Det maa derfor siges, at naar aarbogens forfatter er søgt karakteriseret ved at sige, at »bonde og herremandsoppositionen i Jylland 1314 havde hans tilslutning«, saa er det baade overset, at indførslerne i 1270erne og 1280erne ikke kan være paavirket af

denne bevægelse med mindre det samtidigt paavistes, at samtlige indførsler først er nedskrevet efter dette tidspunkt, og at paastanden som forudsætning blandt andet har, at aarbogen er blevet til i Djursland, hvilket ifølge det her udviklede ikke er tilfældet.

Naar det yderligere er sagt, at aarbogens forfatter er »bonde i sine betragtninger«, saa kan intet bedre maale afstanden mellem nu og da, hvor det hele samfunds trivsel og vel var afhængigt af vejr og høst i et omfang, ingen nulevende byboer evner umiddelbart at opfatte. De indførsler, denne karakteristik er bygget paa, kan dengang, modsat hvad der nu er tilfældet, nøjagtigt lige saa godt være tænkt og skrevet i kongens kancelli, som i den mindste gaard paa landet, ti end ikke kongens forraadskamre kunde i de tider være fyldt, saafremt der var misvæxt eller kvægest.

Allerede i oldtidens Grækenland blev det sagt, at ingen genvej fører ind til geometriens sandheder. Det samme gælder den historiske forsknings. Man maa bringe orden i den samlede danske middelalderlige overlevering, faa dens nøjagtige alder og indre sammenhæng fastslaaet, før der kan være tale om at blæse liv i middelalderens historie gennem karakteristik af de mænd, fra hvem overleveringen stammer.

---